

MIHAI CIMPOI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

REBREANU ȘI DOSTOIEVSKI
(modelul „albiei adânci”)

Abstract

In this study the academician Mihai Cimpoi speaks about Dostoyevsky's impact upon Rebreanu, the impact that was recognized by the latter in several interviews. In the opinion of the Romanian novelist, Dostoyevsky is the kind of creator of true, “serious” art, with ethical and human value, which is contrary to the one who takes art as “a toy”. Rebreanu himself proposes, in his novels, to meditate, in Dostoyevskian terms, on human life, meaning of creation, aesthetic condition of the novel and its modern reorientation towards exploring the psychology of depths.

Este indiscutabil statutul de *pionierat* și *patternierat* pe care Dostoievski îl are în domeniul psihologiei abisale sau existențiale.

Unul dintre marii scriitori ai secolului al XX-lea, Albert Camus, se modelează anume după „universul lui Dostoievski”, „foarte aprofundat fiecăruia dintre noi”: „Creaturile lui Dostoievski, acum o știm bine, nu sunt nici stranii, nici absurde. Ele seamănă cu noi, avem aceeași inimă” (*Secolul 20*, nr. 4, 1969, p. 134).

Camus descriează, în opera dostoyevskiană, un „nihilism contemporan” configurat înaintea lui Nietzsche, o punere a problemei absurdului care nu certifică prezența absurdului ca atare, ci mai degrabă a unui „absurd creștin”, semnificat și prin „prevestirea vieții ca atare”.

Remarcând impactul lui Dostoievski asupra unor mari scriitori existențialiști de talia lui André Gide, Jean-Paul Sartre, Stefan Zveig, James Joyce, Thomas Mann, Virginia Woolf, Franz Kafka, profesorul Ioan Mânzat afirmă ipotetic: „Este posibil sa-l fi influențat și pe Liviu Rebreanu” (Ioan Mânzat *Psihologia creștină a adâncurilor. F.M. Dostoievski contra S. Freud*, ed. a II-a, București, 2009, p. 579).

Referindu-se și la tratatul său de istorie universală a psihologiei, Ioan Mânzat identifică în Dostoievski un existențialist creștin care dezvoltă *psihologia moralei transcendente* ce „oferă prezenței răului din existență soluția restituțiilor în eternitate”: Idealul lui Dostoievski este cel evanghelic.

Drumul salvării este cel al credinței creștine, al speranței, iubirii și iertării. Întreaga evocație a lui Dostoievski este străbătută de patosul învierii morale, al recuceririi sensului înalt și pur al vieții. Spiritul domină psihismul și organicul. Filosofia existențială se transformă în artă prin psihologie” (*Ibidem*).

Impactul lui Dostoievski asupra lui Rebreanu este recunoscut chiar de acesta în câteva interviuri. Nu sunt referințe sporadice care consemnează anumite aderențe de ordin tipologic, structural-„familiar” (în sens că fac parte din aceeași familie de spirite) sau de ordinul modului scriiturii (în sens barthesian). Descifrăm în aceste profesii de credință,

o meditație dostoevskiană asupra sensului creației, condiției estetice a romanului și reorientării moderne a acestuia spre explorarea psihologiei adâncurilor. La întrebarea despre cărțile „pe care le-a iubit cel mai mult în viață” Rebreanu răspunde în mod concret, făcând și dovada unei fidelități netrădate: începe cu *Don Quijote*, continuă cu Swift și Tolstoi, din care nu uită întâia lectură din *Război și pace* (cea mai iubită din Tolstoi), cu *Crimă și pedeapsă* (numită *Raskolnikov*) și *Frații Karamazov*, „poate cel mai zguduitoare din Dostoievski”, *Wilhelm Meister* a lui Goethe și *Sufletele moarte* a lui Gogol (Niculae Gheran, Andrei Moldovan, *Liviu Rebreanu prin el însuși*, Ed. Academiei Române, București, 2008, p. 335).

Dostoievski este tipul de creator de artă adevărată, „serioasă”, cu valoare etică și umană opus tipului de creator care ia arta drept „jucărie” cu „o durabilitate efemeră pe care o merită”. Este ceea ce explică forța expresivă și persuasivă a romanului *Crimă și pedeapsă*, al cărui erou se impune printr-un zbucium psihologic ce te urmărește săptămâni și chiar ani de zile întregi: „Natural, mărturisește într-un interviu dat lui I. Valerian din *Viața literară* (nr. 1, februarie 1926), gluma place mai mult ca seriosul, dar nu stăruie mult asupra lui. Te mai gândești oare a doua zi și la paița care te-a distrat o seară, la circ? Pe când zbuciumul întunecat din *Crimă și pedeapsă* te urmărește săptămâni și chiar ani de zile. Din operă se cunoaște scriitorul. Cel care-și trăiește viața cinic și paradoxal va utiliza în locul vieții (subl. În text – *n. n.*) adevărate aforisme amorale și figuri de stil. Pentru el prezentul e totul. Neurmărind nici un ideal estetic, singura lege după care se conduce este a zvârli cu praf în ochii contemporanilor. Pot să scriu eu o astfel de lucrare? Evident că nu. Lumea mă cunoaște ca om normal și nu merge să fiu altfel în scris” (*Ibidem*, p. 80-81).

Normalitatea artei (românești) este asigurată de *idealul estetic și idealul moral, dostoevskismul* fiind atât de apropiat *eticismului ardelenesc* care este, în viziunea sa, „un stil artistic și un stil moral care colorează opera”. Pledoaria pentru *spiritus loci*, pentru „culoarea regională”, este, astfel, o pledoarie pentru adevărat, serios și uman (– etic): „Socot că ardelenismul e un fel de eticism în artă, o lege a artei – cu locul, cu cerul, cu pământul, cu omul și cu viitorul ei” (*Ibidem*, p. 160).

Liviu Rebreanu face o lungă mărturie despre *Gorila*, pe care l-a conceput ca pe un roman *social*. Există, amintește el, o obișnuință de a vedea romanul social numai în forme sociale, precum apare la Swift, Thomas Mann, Balzac. „Or, vezi dumneata, se adresează el către interviewer, pe Balzac, în *Comedia umană*, făcând satiră? Dar Tolstoi, dar Dostoievski! Oarecum satiric e Gogol, în *Suflete moarte*, dar satira e disimilată sub umorul care te face să râzi” (*Ibidem*, p. 248, 291).

Gorila e un monstru sufletesc, e tipul parvenitului, reprezentând o clasă de oameni, supuși unei neantiznate politizării. „Dacă *Răscoala* cuprindea revoluția sufletului țărănesc, *Gorila* cuprindea evoluția sufletului orășenesc, la o răscruce de drumuri, de destine. Acțiunea acestei cărți adună șuvoaiele ce intră în semnificația socială a materialului ei. Nu aduce romanțări de iubiri platonice, nici fluturări de batistă, nici feerii, ci sapă albie adâncă, pe unde viu vijelioase apele prăbușirilor, ale prefacerilor sufletelor și instituțiilor acestui neam” (*Ibidem*, p. 251).

Albia adâncă trimite, fără îndoială, la Dostoievski, care este adus ca argument și în ce privește specificul național, greu de... specificat: „Specificul însă nu se poate... specifica,

fiindcă el cuprinde, în egală măsură, atât sensibilitatea, cât și filosofia, peisagiul și limba unui popor, stilul său de viață, morala, semnificația biologică și atâtea alte elemente. Ceea ce interesează nu este un singur aspect, ci toate împreună. Cine ar putea spune că Goethe nu este german, Dante italian sau Dostoievski rus?” (*Ibidem*, p. 347).

Urmărind atent afirmațiile privind noile formule românești pe care le impune modernitatea, identificăm un adevărat program dostoievskian. La întrebarea care este „baza constructivă a romanului în genere?” (interviu de Ion Drăgănescu, din 19 iulie 1935), vorbește despre imposibilitatea de a construi un roman fără psihologie („este singurul punct de importanță capitală”), de necesitatea imperioasă de a sufla viață, ca Tatăl Creator, fiecărui personaj, și de a-i cunoaște și a-i prinde în scris Viața sufletească. Condiția indispensabilă pentru un scriitor este aceea „de a fi un psiholog cu tendințe scriitoricești”, „de a face o legătură între moment și personajiu”: „Ca atare trebuie să trăiești intens sau să te transpui în personajul ce necesită acțiunea, pentru a vedea cum poți să caracterizezi pornirile lui. Să descrii evoluția psihică de la un moment la altul și tot atât de factorii ce cauzează sentimentele. În zadar vei căuta să descrii o scenă, dacă nu vei scoate în evidență psihologia personajului respectiv. Căci ceea ce urmărește lectorul este de multe ori starea psihologică în raport cu momentul. Prin urmare, psihologia este punctul fundamental al romanului. De altfel și romanul strein e nelipsit de psihologie. De pildă, Proust, cunoscutul romancier francez, a atins punctul celebrității prin romanul psihologic”.

E un crez narativ dostoievskian, constând în focalizarea momentului care „zguduie” Întregul (expresia e din *Crimă și pedeapsă*) și determină angajarea psihologică a personajului „în raport cu momentul”, după cum susține Rebreanu. (În precuvântarea la nuvela *Smerită* ne vorbește despre ordinea psihologică a narațiunii și despre un personaj ipohondric care-și adună „gândurile într-un punct”) (Dostoievski, *Polnoe sobranie socinenii*, v. 24, Leningrad, 1982, p. 5 și 6).